

21. YÜZYIL DEMOKRASİLERİNDE SİYASAL KATILIM: TÜRKİYE ÖRNEĞİ¹

POLITICAL PARTICIPATION IN THE 21ST CENTURY DEMOCRACIES AND TURKEY

Vedat Eriş

Kocaeli Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü Doktora Öğrencisi

Abdulahap Akıncı²

Kocaeli Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

Makale İşlem Bilgileri

Gönderilme: 9 Temmuz 2019

Kabul: 03 Aralık 2019

Öz

Demokrasi en basit tanımlamayla, halkın kendisini yönetme biçimidir. Demokrasi ilk olarak Antik Yunan Kent Devleti'nde doğrudan demokrasi şeklinde ortaya çıkmıştır. Siyasal katılım ise kişilerin kararların alınmasında yer almaktan, alınan kararları etkileme, yönlendirme çabasına kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Demokrasi son dönemde yarı doğrudan demokrasi şeklinde uygulanmaya başlanmış ve halkın siyasal katılımı bu sayede biçim değiştirmiştir. Türkiye demokrasinin geçirmiş olduğu değişim gibi değişim yaşamış ve vatandaşların siyasal katılım yolları değişiklik göstermiştir. Buradan hareketle bu çalışmada demokrasinin tarihsel kökeni, siyasal katılımın zaman içerisindeki dönüşümü ve Türkiye'de siyasal katılım yolları irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Siyasal Katılım, Türk Demokrasisi

Article History

Received 9 July 2019

Accepted 03 Dec. 2019

Abstract

Democracy is a kind of government that people rule themselves, the way people manage themselves. Democracy first emerged as a direct democracy in the Ancient Greek City State. Political participation is a way of influencing and directing the decisions taken by individuals. Democracy is recently implemented in the form of representative democracy, and therefore the political participation of the people has changed. Turkey also has lived changes, such as changes in the way of democracy and political participation of citizens showed. Hence in this study, the historical roots of democracy, the concept of political participation and political participation in Turkey will be discussed.

KeyWords: Democracy, Political Participation, Turkish Democracy

¹ **Makale Künyesi:** Eriş, V. ve Akıncı, A. (2019). 21. Yüzyıl Demokrasilerinde Siyasal Katılım: Türkiye Örneği. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt, 3, Sayı 2; ss: 35-55.

² Sorumlu Yazar, Kocaeli Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi, abdulahap.akinci@kocaeli.edu.tr

GİRİŞ

Demokrasi kavramının kökeni her ne kadar Eski Yunan'a kadar uzansa da, zaman içerisinde çok ciddi değişikliklere uğramıştır. Farklı dönemlerde, değişik şekillerde kendini ortaya koyan demokrasiden ne anlamak gerektiği konusuna verilen cevaplar da zaman içerisinde bir değişim ve dönüşüme uğramıştır.

19. yüzyıldan 20. yüzyılın ortalarına kadar olan dönemde demokrasilerde halkın yönetimdeki etkisi seçimlerle sınırlıydı. Periyodik olarak yapılan seçimlerde halk kendini yönetecekleri seçerdi. Halkın etkisi yöneticileri seçmekle ve bir sonraki dönemde aynı kadrolara onay vermek veya değiştirmekle sınırlıydı.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren demokrasiye yöneltilen eleştiriler artmış ve demokrasinin demokratikleştirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Yani halkın sadece seçimden seçime devreye girmesinin yetersiz olduğu üzerinde durulmuştur. Halkın yönetim süreçlerinin tamamına farklı şekillerde katılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Katılımcı demokrasi anlayışı ön plana çıkmıştır. Hopyar'a göre (2016: 65), Küreselleşme sonrasında ortaya çıkan toplumsal ihtiyaç ve sorunlara temsili demokrasi cevap vermekte yetersiz kaldığı için, bu talep ve sorunlara cevap üretmek amacıyla katılımcı demokrasi anlayışı ortaya çıkmıştır.

Halkın kendisini yönetenleri seçmesi, alınan kararlarda söz sahibi olabilmesi ve bu kararları etkileyebilmesi adına sergilediği bütün davranışlar bir siyasal katılım biçimini ifade ederken, bu davranış biçimleri toplumdan topluma, yönetimden yönetime ve kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Son noktada siyasal katılım davranışı gösteren bireyler dönem şartlarına göre bu davranışlarını sergileyebilecekleri farklı araçlara kavuşmuş ve çeşitlendirmiştir. Örneğin demokrasinin ilk uygulanış biçimlerinde yalnızca oy kullanma bir siyasal davranış biçimi olarak karşımıza çıkarken, günümüzde bir belediyenin internet sitesinde ankete katılmak bir siyasal davranış biçimi şeklinde adlandırılabilir.

Demokrasi halkın kendi kendini yönetmesi, halk iktidarı gibi anlamlara gelmektedir. Çalışmada demokrasinin zaman içinde uğradığı değişiklikler neticesinde günümüzde ne anlam ifade ettiğinden hareketle, halkın kendini temsil etme yöntemlerinin uğradığı değişimi ve bu temsil becerisinin geleceği tartışılmaktadır.

Çalışmada siyasal katılım kavramı irdelendikten ve siyasal katılım yolları açıklanmaya çalışıldıktan sonra Türkiye'de siyasal katılımın ne anlam ifade ettiği, siyasal katılımı arttırmaya yönelik hangi adımların atıldığı ve bu adımların ne derece başarılı olduğu tartışılacak ve çözüm önerileri geliştirilmeye çalışılacaktır.

DEMOKRASİ KAVRAMI

Günümüzde siyaset düşünürlerinin ve siyasetçilerin çok büyük bir bölümü demokrasi kavramına büyük değer atfetmektedirler. Heywood'a göre (2015: 101), demokrasinin beşiği olarak görülen Antik

Yunan'da dahi demokrasiye olumsuz bir anlam yükleme eğilimi mevcuttu. Platon ve Aristoteles gibi düşünürler de bu çerçevede yaklaşıyorlardı demokrasiye. Onlara göre demokrasi, mülkiyet ve bilgelik pahasına kitlelerin yönetimiydi. Ayak takımının yönetimi olarak demokrasiyi görme anlayışı 19. yüzyıla kadar devam etti.

Demokrasi kelimesinin kökeni Eski Yunan'da Demos (halk) ile Kratos (yönetim) kelimelerinin birleşiminden gelmektedir. Bunun yanı sıra zamanla halkın iktidarı, halk tarafından yönetim gibi çeşitli anlamlar demokrasi kavramına yüklenmiştir. Demokrasiyi halkın veya çoğunluğun egemenliği şeklinde de tanımlamak mümkündür (Schmidt, 2001: 13; Dursun, 2004: 161). Pustu'ya göre (2005: 122), demokrasiden söz edilebilmesi için, toplumun tamamını ilgilendiren kararların halk tarafından alınması veya almaya yetkili olması gerekmektedir.

Demokrasiden söz edebilmemiz için halkın toplumun bütünüyle ilgili temel kararları alması ve ya almaya yetkili olması gerekir.

Demokrasi ilk olarak Atina Kent Devleti'nde ortaya çıkmış bir yönetim biçimidir. Fakat ilk uygulanış biçimiyle demokrasi sınırlı bir demokrasi örneği teşkil etmektedir. Bu demokrasi, sınırlı bir doğrudan demokrasi örneği olarak tanımlanabilmektedir. Çünkü ilk hali ile demokrasi, yalnızca belirli kişilerin yönetimde söz sahibi olduğu, kısıtlı ve bazı grupların yönetimden dışlandığı bir yönetim biçimini ortaya koymaktadır. Demokrasinin ilk uygulanış biçiminde yalnızca vatandaş (yurttaş) erkekler yönetimde söz sahibi olurken, kadınlar, köleler ve yabancı tüccarlar yönetimde söz sahibi değillerdir. Her ne kadar mükemmel bir demokrasi örneği olmasa da Atina Kent Devleti'nde ortaya konulan yönetim biçimi mutlak, tek bir kişinin yönetimde söz sahibi olduğu yönetim modelini de yansıtmamaktadır (Tunç, 2008: 1116).

Demokrasi fikri Eski Yunan sonrası dönemde her ne kadar tamamen ortadan kalkmamış olsa da en aza inmiş durumdaydı. Demokrasinin tekrar gündeme gelmesi ancak Yeni Çağ düşüncesinin meyvelerini vermesi ile mümkün olabilmıştır (Schmidt, 2001: 193; Akıncı, 2015a: 45).

Bazı yazarlar iktisadi liberalizm ile demokrasi arasında neden sonuç ilişkisi mevcuttur. Köker'e göre (1992: 27-28), iktisadi liberalizm 15. yüzyıldan başlayarak kurumsallaşmaya başlıyor ve daha sonraki süreçte liberal demokrasi gelişiyor.

Liberalizm ve demokrasinin idealleri 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren birbirine içine girdiği görülmektedir. Söz konusu durum bazı karışıklıkları da beraberinde getirmiştir. Kimi yazarlar özgürlüğü demokrasinin ilk ilkesi olarak görürken, kimileri ikinci planda kalan bir özelliği olarak görmektedirler. Bu karışıklık, demokrasiden neyin kastedildiği ile ilgilidir. Demokrasiden kastedilen, liberal demokrasi ise, demokrasinin ilk ilkesi olarak özgürlük ortaya çıkmaktadır. Lakin demokrasi ile liberalizm ayrıştığında, demokrasi eşitlik idealine dönüşmektedir. Liberalizmin olmazsa olmazı olan özgürlük kavramı, demokrasinin vazgeçilmezi değildir. Sartori'ye göre (Sartori, 1996: 397-398), Batıda meydana gelen gelişmeler sonrasında demokrasi ve liberalizm birbirini tamamlar hale geldiler.

Atilla Yayla, demokrasi ile liberalizmi ayrı düşünmemektedir. Ona göre (2002: 39-40), insan hakları piyasa ekonomisinin düzgün işlediği ülkelerde daha iyi korunur. Ayn Rand ise kapitalizmle özgür toplumun mümkün olabileceğini savunuyor (Rand, 1999: 317). Köker ise kapitalizmin demokrasiye zarar veren yönlerinden bahsetmektedir. Ona göre, kapitalizm bireylerde yabancılaşmaya neden vermektedir. Bu yabancılaşma olgusu, siyasal katılımı olumsuz yönde etkilemektedir. Bu yönüyle demokrasi ve kapitalizm uyuşmamaktadır (Köker, 1992: 51).

Lipson (1999: 17-19), zaman ve uzay fizikçileri için ne ifade ediyorsa, eşitlik ve hürriyetin de demokrasi açısından aynı olduğunu savunuyor. Zamanla demokrasi, liberal demokrasinin kısaltması şeklinde kullanılmaya başlanmıştır (Sartori, 1996: 400). Bu durum, demokrasi ile liberalizmin bütünleştiklerinin bir göstergesi olarak görülebilir.

Eşitlik kavramı çok farklı anlamlarda kullanılabilir. Dworkin' e göre (2006: 59-76), liberalizmde eşitlikten kastedilen fırsat eşitliğidir. Sosyal eşitlik liberalizme tamamen aykırıdır. Liberalizm de eşitlik iki temel değeri içermektedir. Bunlardan ilki, bireylerin ahlaki olarak eşit olduklarıdır. İkinci ilke ise, devletin vatandaşlarına karşı eşit mesafede konumlanmasıdır.

Demokrasinin diğer yönetim şekilleri ile kıyaslandığında, çok daha iyi bir yönetim şekli olduğu söylenebilir. Fakat demokrasinin sürdürülebilmesi çok zordur. Vatandaşların rızasının en üst seviyede olduğu yönetim sistemi olan demokrasi, zora en az başvuru olan sistem konumundadır. Bir uzlaşma kültürü demokrasinin olmazsa olmazıdır. Bunun nasıl gerçekleşeceğini her devlet kendisi bulmak zorundadır (Diamond, 1995: 127; Akıncı, 2011: 10-11).

Demokrasinin gelişim sürecini Huntington (2007: 11-18) üç demokratlaşma dalgası şeklinde açıklama yoluna gitmektedir. İlk iki demokratlaşma dalgasını ters dalgaların takip ettiğini savunuyor. Ona göre ilk demokratikleşme dalgası ABD'de 1828'de genel oy hakkının erkeklere verilmesiyle başladı ve 1926'ya kadar devam etti. 1. Ters dalga'nın başlaması, Mussolini'nin İtalya'da 1922'de iktidara gelmesi ile gerçekleşti. Bu süreçte anti demokratik yönetimler iktidara gelmeye başladılar. Bunlardan bir diğeri de Hitler'di. Huntington'a göre 2. Demokratikleşme dalgası 1943-1962 tarihlerini kapsamaktadır. Bu dönemde II. Dünya Savaşı'nı demokrasi bloğunun kazanması ile birçok ülke demokrasiye geçiş yapmaya başladılar. İkinci ters dalga'nın hâkim olduğu dönem 1958-1975 yılları arasındadır. Bu süreçte birçok ülkede askeri darbeler gerçekleşti ve anti demokratik yönetimler oluştu. Bağımsızlığını yeni kazanan bazı ülkelerde de demokrasiye son verilmiştir. 1974'de Portekiz'de diktatörlüğün son bulması ile 3. demokratlaşma dalgası başlamış oldu ve bu süreç hala devam ediyor.

Demokrasi kavramının özellikle 20. yüzyılın sonundan itibaren artan itibarı dolayısıyla, meşruiyetin temel kaynağı gibi görülmeye başlandığı söylenebilir. Bu nedenle birçok baskıcı rejim ve diktatörlükler de kendilerini demokrasi olarak tanımlama yoluna gitmeye başlamışlardır (Jesse, 1993: 170; Usta ve Akıncı, 2012: 87).

Berlin duvarının yıkılışından sonra komünist rejimler yıkılmaya başladı. Bu ülkelerin çoğunun demokrasiye geçiş yaptıkları gözlemlendi. Zakaria'ya göre (1999: 42), mevcut devletlerin büyük bir bölümü demokrasiye geçiş yapmış olmakla birlikte bu devletlerde liberal demokrasi aynı şekilde gelişmemiştir. Batıda demokrasi dendiği zaman liberal demokrasi anlaşılmaktadır. Söz konusu devletlerde demokrasi hızla yayılmış olduğu halde, anayasal liberalizm aynı şekilde yayılmamıştır. Bu ülkelerin yarısında siyasal özgürlüklerin bireysel özgürlüklerden daha ileri olduğu gözlemlenmektedir. Bundan dolayı söz konusu devletleri illiberal demokrasiler olarak adlandırmak mümkündür. Sayısı artan rejimler liberal demokrasiler değil, illiberal demokrasilerdir.

Sosyalimin ve kapitalizmin değer kaybettikleri pos-modern dönemde, demokrasi daha da fazla değer gören bir olgu olarak ortaya çıktı (Heywood, 2015: 101).

Demokrasi kavramı tarihsel süreçte değişime uğrasa da temel olarak üç tür demokrasi modelinden söz etmek mümkündür. Bunlar doğrudan demokrasi, yarı doğrudan demokrasi ve temsili demokrasidir. Doğrudan demokraside halk yönetim hakkını araçlar olmadan bizzat kendisi kullanır. Bu yönetim biçimine daha önce de belirtildiği üzere Atina Kent Devleti'nde rastlamak mümkündür. Temsili demokraside halk yönetme gücünü temsilciler aracılığı ile kullanırken, yarı doğrudan demokrasi yönetim biçiminde yönetme gücü ve yetkisi iki aktör olan halk ile temsilciler arasında paylaştırılmıştır.

Heywood (2015: 106-112), dört demokrasi modelinden bahsetmektedir: klasik demokrasi, koruyucu demokrasi, gelişmeci demokrasi ve halk demokrasisi. Klasik demokrasi Eski Yunan dönemi demokrasi anlayışını kapsamaktadır. 17-ve 18. yüzyıla gelindiğinde demokratik idealler yeniden canlanmaya başladı. Fakat bu dönemlerde demokrasiye klasik demokrasi anlayışından farklı anlamlar yüklenmekteydi. Bu dönemde demokrasiden anlanan şey hükümet etme üzerinde halkın belirleyici olması değil, hükümetlerin zulmünden bireylerin kendilerini koruyabildikleri bir yönetim şekli anlaşılmaktaydı. Bu nedenle Heywood bu dönemdeki demokrasi modelini koruyucu demokrasi olarak isimlendiriyor. Süreç içerisinde demokrasinin koruyucu vasfından ziyade bireylerin ve toplumun gelişimine katkı sağlaması gerektiği yaklaşımı etkili olmaya başlamıştır. Artık bireyler sadece seçimlerde oy kullanmakla yetinmeyeceklerdi. Gelişmeci demokrasi anlayışına göre, vatandaşların özgür olmaları ancak, toplumsal hayatın şekillenmesine doğrudan ve sürekli katılmaları ile mümkün olabilecekti. Gelişmeci demokrasinin en radikal olanı J.J. Rousseau tarafından geliştirilmiştir. Halk demokrasisi kavramı II Dünya Savaşı sonrasında yaygınlaşan Ortodoks komünist rejimlerden gelmektedir. Bu kavram ile, Marksist gelenek içerisinde üretilmiş olan farklı demokrasi modelleri kastedilmektedir. Bu demokrasi modelleri, liberal demokrasiyi kapitalist veya burjuva demokrasisi olarak gördükleri için reddetmektedirler.

Demokrasiyi temsil etme güç ve yetkisinin paylaşımı açısından üç ana gruba ayırmanın yanı sıra konularına göre demokrasiyi belli başlı başlıklar altında sınıflandırmak mümkündür. Yönetme hakkının çoğunluğu sağlayan siyasal partide olması durumunda çoğulcu demokrasi, devletin çoğunluğun

iradesine göre yönetilmesi durumunda çoğunlukçu demokrasi, yönetimin işçi iktidarına dayanması durumunda Marksist demokrasi, yönetimde eşitlik ve adaletin sağlanması durumunda liberal demokrasi söz konusu olmaktadır, Halkın referandum gibi yollarla yönetime katılması durumunda plebisitçi demokrasi, demokrasinin halkın çıkarlarını gerçekleştirecek bir araç olarak görülmesi durumda radikal demokrasi, teknolojik araçlarla demokrasinin sağlanmaya çalışılması durumunda siber demokrasi ortaya çıkmaktadır. Demokrasinin, demokratik yollardan ortadan kaldırılmasını engellenmek amacıyla bazı haklara sınırlama getirilebilmesi durumunda militan demokrasi, mutabakatı esas alan yönetim anlayışının hâkim olması durumunda uzlaşmacı demokrasi, liderin aşırı şekilde kişiselleştiği yönetim biçimi olması durumunda delegasyoncu demokrasi, her konuda karşılıklı görüşmeye dayanan bir yönetim biçimi olması durumunda da müzakereci demokrasi gibi demokrasi türlerinden söz edilebilmektedir (Tunç, 2008: 1117-1132).

Demokrasinin farklı türlerinin ortaya çıkmasında farklı etkenler belirleyici olmaktadır. Demokratik olarak iktidara gelen ve demokrasiye son veren Hitler ve Mussolini örnekleri II. Dünya Savaşı sonrasında militan demokrasi anlayışı benimsenmiştir. Militan demokrasi, ifade ve siyasi örgütlenme özgürlüğüne sınırlamalar getirerek, demokrasiyi koruma yoluna gitmiştir (Gözler, 2006: 216). Militan demokrasinin temel vurgusunu, demokrasinin kendi varlığını koruyabilmesi için militan olması gerektiğidir. Bu bağlamda demokrasiyi tehlikeye sokan ve işleyişini engelleyen yaklaşım ve faaliyetler engellenmelidir (İba, 2008: 88). Demokrasinin sağladığı imkânlarla işbaşına gelen yönetimlerin tekrar demokrasiyi sonlandırmaları engellenmek istenmektedir.

Liberal demokrasinin temel varsayımı bazı ortak ilke ve değerler üzerinde toplumsal bir uzlaşma olduğu yönündedir. Dolayısıyla tekleştirici bir özellik taşımakta ve bazı kimlikleri dışlamaktadır. Radikal demokrasi anlayışı, liberal demokrasinin bu niteliğini eleştirmekte ve demokrasinin göstergesinin toplumun ortak değer ve ilkeler etrafında uzlaşmaktan ziyade toplumdaki mevcut çelişkilerin tanınmasının gerekliliğinden hareket etmektedir. Bu tür bir yaklaşım ile toplum sözleşmesinden dışlanmış olan kimliklerin tanınması mümkün olabilecektir (Keyman, 1996: 99-101). Heywood' a göre (2015: 105), radikal demokrasi ademi merkeziyetçilik yoluyla katılımı ve siyasi iktidarın olabilecek en üst seviyede dağılmasının gerekliliğini savunan bir demokrasi anlayışıdır.

Postmodern durumu dikkate alarak liberal demokrasinin yeniden oluşturulmasını ve bu yolla demokrasinin demokratikleştirilmesini amaçlamaktadır radikal demokrasi anlayışı. Radikal demokrasiye göre demokratikleşmenin ön-koşulu kamusal alanın demokratikleştirilmesidir. Radikal demokrasi, sivil toplum ile devlet arasındaki ilişkiyi yeniden oluşturmayı amaçlamaktadır. Demokrasinin yaygınlaşması ve daha da derinleştirilmesi gerekli görülüyor. Liberal demokrasi katılımıcılığı yaygınlaştırarak varlığını sürdürmelidir (Keyman, 1999: 11; Klein, 2000: 1; Köker, 1996: 115).

Liberal demokrasiye alternatif olarak sunulan demokrasi biçimlerinden biri de katılımcı demokrasidir. Katılımcı demokrasi anlayışına göre halkın siyasal yönetim süreçlerine sadece seçimden seçime değil, seçim dışında da aktif katılımının sağlanmasının yolları açılmalıdır. Vatandaşlar karar verme süreçlerine de katılmalıdır. Katılımcı demokrasi anlayışı farklılıkların uzlaştırılmasını esas alan bir teoridir. Katılımın ancak vatandaşın siyasi sürecin her aşamasında aktif olmasıyla mümkün olacağını savunmaktadır (Dursun, 2004: 191-192). Kurum içi demokrasi ve bireylerin özgür iradeleriyle kurdukları ve katıldıkları birlikler-sivil toplum kuruluşları katılımcı demokrasinin argümanları arasında yer almaktadır (Sartori, 1996: 125).

Liberal demokrasi anlayışında özel alan ile kamusal alan ayrımı yapılmaktadır. Bu durum devlet ile sivil toplumu ayırtmaktadır. Özel alan ile sivil toplum özdeşleştirilmektedir. Liberal demokrasi anlayışında sivil toplumun özel alan ile özel yani kamusal karşı, çıkarı ve bireysel farklılığı temsil etmektedir. Kamusal alanın dışına itilmiş olan Dinsel, sınıfsal, kültürel veya cinsel farklılıkların ancak özel alanda yaşamasına izin verilmektedir. Bütün bu farklılıklara karşı devletin duyarsız olması, hukukun bu farklılıklara ayrımcı olmama ilkesi çerçevesinde yaklaşması gerektiği anlayışı söz konusuydu. Liberal demokrasinin bu tekçi uygulama anlayışı küreselleşme ile birlikte büyük yara aldı. Küreselleşme ile birlikte bütün farklılıkların kamusal alana taşındığı bir süreç içerisine girilmiş oldu. Farklılıklara dönük talepler siyasallaştı. Artık devletin meşruiyetini sağlamada bireysel hak ve özgürlükleri güvence altına alması yetmemeye başladı. Modern devletler bireysel hak ve özgürlükleri korumanın yanında farklılık taleplerine duyarlı bir şekilde hareket etmek ve farklılık taleplerine cevap vermek zorundalar (Keyman, 1998: 58-59).

Farklı talep ve düşüncelerin tartışılacağı ve kararların ancak müzakere yoluyla alınacağı demokrasi anlayışı müzakereci demokrasiyi ortaya çıkarmıştır. Sitembölükbaşı (2005: 147) müzakereci demokrasiyi, bireylerin farklı taleplerle ilgili bilgileri paylaştığı, toplumsal sorunları konuştuğu ve siyasal süreçlere aktif bir şekilde katıldığı söylemci sosyopolitik bir sistem olarak tanımlamaktadır. Heywood (2015: 111) müzakereci demokrasiyi “kamu çıkarını tanımlamak için düşünce ve tartışmaya duyulan ihtiyacı vurgulayan demokrasi türü” olarak tanımlamaktadır.

Çaha (2000: 71) demokratik bir yönetimin oluşabilmesi için devletin bazı adımları atmasını zorunlu görmektedir. Bu bağlamda devletin eğitim, sağlık gibi birçok hizmet alanının sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yaparak topluma devretmesi gerekir. Devlet toplumun taleplerini sivil örgütler ve organizasyonlar oluşturarak düzenlemeli, sosyal kesimler arasında sürekli bir işbirliğini mümkün kılmalı ve sosyal farklılıklara açık olmalıdır. Farklı kesimlerin birbirini kabul etmelerinin altyapısı oluşturulmalı. Sivil toplum kuruluşları müzakereci demokrasinin hayata geçirilmesinde önemli bir aktör olarak ortaya çıkmaktadırlar.

Demokrasinin birçok türü kuşkusuz toplumların sosyo-ekonomik ve yerleşik devlet yapısına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Son noktada günümüz dünyasında demokrasinin yaygın olarak kabul görmüş

biçiminin ortaya çıkması ve yayılması uzun zaman almıştır (Demir, 2010: 598). Özellikle günümüzde demokrasi genel kabul görse de, demokrasi ve özgürlük kavramı birlikte, hatta birbirinin yerine geçecek şekilde kullanılmaktadır. Oysa aynı anlamda kullanılsalar da demokrasi ile özgürlük kavramları aynı değildir. Yağcı (1998: 16), demokrasi ile özgürlük arasında doğrudan bağ kurmaktadır. Ona göre, demokrasi temel olarak özgürlüğün kurumsallaşmış halidir ve bir toplumun demokratik toplum diye adlandırılabilmesi için söz konusu toplumlarda anayasal yönetim, insan hakları ve yasa önünde eşitlik gibi temel ilkelerin hâkim olması gerekmektedir.

Robert Dahl'a göre (2001: 49-62), demokrasinin diğer uygulanabilir sistemlerden en az on avantajı olduğunu savunmaktadır. Bunlar: 1) Zalim ve kötü otokratların (diktatörlerin) yönetime geçmesini engellemeye demokrasi yardımcı olur. 2) Demokratik olmayan sistemlerin vatandaşlarına sağlayamadığı çok sayıda temel hakkı demokrasi sağlar. 3) Alternatiflerine kıyasla demokrasi vatandaşlara daha fazla bireysel özgürlük alanı sağlar. 4) Bireylerin kendi temel çıkarlarını korumalarına demokrasiler yardımcı olur. 5) Demokrasi dışındaki yönetimler insanların kendi kaderini tayin etme özgürlüğünü yani kendileri tarafından seçilen kanunlara göre yaşamalarına azami fırsatı sağlayamazlar. Bu durum ancak demokratik yönetimlerce sağlanabilir. 6) Ahlaki sorumlulukların yerine getirilmesi için azami fırsatı sadece demokratik bir hükümet sağlayabilir. 7) İnsani gelişimi en fazla demokrasiler destekler. 8) Göreceli olarak daha fazla politik eşitlik sadece demokratik yönetimlerce sağlanabilir. 9) Modern temsili demokrasiler, diğer demokratik ülkelerle savaşmazlar. 10) Demokrasiler, demokrasiyle yönetilmeyen ülkelerden daha zengindirler.

Fuller'e göre (1996: 9-11) demokrasi olağanüstü ve en arzu edilebilir yönetim biçimidir. Fakat bu durum, demokrasinin içinde barındırdığı bazı tuzakların görülmesini de engellememeli. Önemli toplumsal sorunların demokratik yönetimlerde kendiliğinden geçeceğine olan ihtiyatsız güven, demokrasiyi tuzağa dönüştürme potansiyeli taşıyor. Doğu Blokunun yıkılışı sonrasında ortaya çıkan yeni demokrasi özlemleri, kökten dinci ve yeni milliyetçi yapıların harekete geçmesine ve dünyanın büyük bölgelerinin dengesinin bozulmasına neden olacak. Amerikan değerleri olan ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı ve insan hakları, söz konusu milliyetçi ve kökten dinci yapıları kızıştırarak. Demokrasiye yeni geçmiş bazı ülkeler içinde buldukları sorunlarını çözemediklerinde başka yönetimlere yönelebileceklerdir. Dünyanın her tarafında ortaya yeni etnik sorunlar ortaya çıkacaktır. Eskiden bu tür sorunlar büyük totaliter devletler tarafından bastırılıbiliyordu. Artık azınlık hakları ve etnik sorunlar ABD'de de sorun haline gelmiştir.

Mouffe (2000: 15-16) demokrasilerin karşı karşıya olduğu başka sorunlara dikkat çekmektedir. Ona göre günümüzde hâkim olan eğilim, demokrasinin halk egemenliği unsurunun modası geçmiş bir değer muamelesi görmesi ve demokrasinin sadece hukuk devleti ve insan haklarının savunulmasıyla özdeşleştirilmesidir. Hâlbuki demokrasi tasavvurunda halk egemenliği merkezi rol oynamaktadır. Bu yeni durum bu nedenden dolayı demokratik kurumlara olan sadakat üzerinde çok tehlikeli tesirleri olan bir "demokratik açık" doğmasına neden olmuştur. Bir liberal demokrasinin meşruiyetinin ön koşulu halk

egemenliği anlayışıdır. Bu nedenle sağcı iktidarların uygulamalarına karşı liberal demokrasinin korunması bir zorunluluktur.

SİYASAL KATILIM

Siyasal katılım temelde yönetilenlerin yönetimde söz sahibi olması, yöneticilerini seçebilmesi ve alınacak kararlara tesir edebilmesi olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda siyasal katılım, bilinçli bir eylem kümesi olup, beklentiler sonucu ortaya çıkan talep ve işleyişe yönelik tepkiler olarak nitelendirilebilir (Büyüktosunoğlu, 2013: 19-20).

Siyasal katılım bir başka deyişle alınan kararları etkileme biçimi olup, alınan kararları etkilemeye çalışan herkes siyasal davranış sergilemiş olur. Kişiler tarafından ortaya konulan her hangi bir eylem sesini karar alıcılara duyurabilir ve alınan kararlarda etki sahibi olabiliyorsa bu eylem bir siyasal katılım olarak nitelendirilebilir. Zira siyasal eylemlerin amacı siyasal karar alıcıları etkilemek olup, bu doğrultuda atılacak her adım siyasal katılım olarak karşımıza çıkmaktadır (Büyüktosunoğlu, 2013: 21).

Siyasal katılım kavramının nasıl tanımlanması gerektiğine dönük siyaset bilimciler tarafından bir uzlaşıya varılamamıştır. Bunda farklı faktörlerin etkisi vardır. Çam'a göre (2000: 169), bu kavramda uzlaşılamamasında farklı faktörler etkili olmuştur. Bazı tanımlar salt siyasal davranışların yanında tutumları da içermektedir. Bazı tanımlarda ise sadece hukuka uygun olan eylemler siyasal katılıma dâhil edilmiştir. Başka tanımlarda ise hukuka aykırı siyasi davranışları da siyasal katılıma dâhil etmektedir. Bazı siyaset bilimciler, bireylerin istemleri ile gerçekteştirdikleri eylemleri siyasal katılıma dâhil görürken, diğer bazıları ise, başkaları tarafından yönlendirilmiş veya sürüklenmiş olunan siyasal eylemleri de siyasal katılım olarak tanımlama yoluna gitmektedirler. Fakat her halükarda totaliter sistemlerde siyasal katılım göstermelidir ve bir anlam ifade etmez (Öztekin, 2001: 239).

Siyasal katılımın boyutunu etkileyen birçok etmen bulunmaktadır. Fakat temelde insanların siyasal katılımını etkileyen önemli bazı değişkenler karşımıza çıkmaktadır. Bunlar kişisel menfaat, dini inanış ve siyasal görüş gibi temel değişkenlerdir (Büyüktosunoğlu, 2013: 19-20). Yine siyasal katılımı etkileyen etmenler arasında kişilerin sosyoekonomik, biyolojik, çevresel, kültürel etmenlerini saymak mümkündür. Bunların içerisinde özellikle sosyoekonomik değişkenler diğer değişkenlere göre ön plana çıkabilirken, modern toplumlarda sivil toplum kuruluşları, siyasal katılım noktasında önemli bir belirleyici olarak karşımıza çıkabilmektedir (Aslan ve Kaya, 2004: 215). Burada sivil toplum kuruluşlarının etkinliği de ülkelerin yönetim şekline göre etkileri bakımından değişkenlik gösterebilmektedir. Totaliter rejimlerde sivil toplum kuruluşlarının hareket alanı dar kalırken, ileri demokrasilerde sivil toplum kuruluşları kendilerine geniş bir hareket alanı bulabilmektedir.

Siyasal katılımın önemli belirleyicilerinden bahsedilirken vurgulanması gereken önemli noktalardan biri de demokrasi ikliminin yönetimlerdeki hâkimiyetidir. Son noktada siyasal katılımın önemli belirleyicisi olarak Demokrasi karşımıza çıkmakta, siyasal katılımın sağlanması başat role sahip olmaktadır.

Halkın siyasal katılımı demokrasinin gelişmesinde önemli bir role sahip olurken, yönetimlerdeki demokrasi düzeyi de siyasal katılımın boyutunu belirlemektedir. Bu sürecin birbirini etkileyen dinamik bir süreç olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Siyasal katılımın olmadığı bir yönetimin demokratik olamayacağı kadar, demokratik olmayan yönetimlerde siyasal katılımın oldukça zor olacağı gerçeği de açıktır.

SİYASAL KATILIM YOLLARI

Yönetimde söz sahibi olmaya, alınan kararlara etki etmeye ve kendi yöneticilerini belirleyemeye çalışan insanların bu amaçlara yönelik yapmış oldukları bütün faaliyetlere siyasal katılım denildiği daha önce belirtilmişti. Buradan hareketle siyasal katılım biçimlerinin oldukça fazla sayıda olabileceğini belirtmekte fayda vardır. Çünkü insanların tepkileri ve bu tepkilerini ortaya koyma biçimi farklılık gösterebilmektedir. Yine aynı şekilde yönetim biçimine bağlı olarak da siyasal katılım yolları çeşitlenebilmektedir. Zaman içerisinde siyasal katılımı ciddi değişiklikler olmuştur. Bundan dolayı klasik ve yeni siyasal katılımı ayrı ayrı irdelemekte ve aralarındaki farkı ortaya koymak faydalı olacaktır.

Klasik Siyasal Katılım Yolları

Atina Kent Devleti'nde meydana toplanıp alınacak kararlarda söz sahibi olmak bir siyasal katılım biçimi olarak nitelendirilebilirken, günümüzde çok daha farklı düzeyde ve çeşitlilikte siyasal katılım araçlarının olduğu söylenebilir. Mesela günümüzde siyasal katılımı artırıcı yöntemler olarak kent planlaması, çevre koruma, halk oylaması, seçilmişleri görevden düşürme, halkın yakınmaları, halka danışma, kentsel ve toplumsal hareketler gibi önemli siyasal katılım yöntemleri geliştirilmeye çalışılmaktadır (Poyraz, 2017: 142). Bu durumun özellikle Atina Kent Devleti'ndeki doğrudan demokrasi uygulamasının günümüzde yerini alan temsili demokrasi düşüncesinin ürünü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü temsili demokrasilerin katılımcı, aktif yurttaş ve birey kavramından kopuşa neden olduğu ve bu nedenle halkın siyasete karşı, dolaylı olarak siyasal katılımı karşı duyarsızlaştığı fikri dünyada hâkim görüş haline gelmeye başlamıştır (Kutlu, 2018: 93).

Vatandaş seçimden seçime sandıkla sınırlayan bir anlayış vatandaşın yönetime yabancılaşmasına neden olmuştur. Seçimler dışında yönetim üzerinde herhangi bir etkisi olmayan veya çok sınırlı olan bireyler kendilerini siyasetin aktörü olarak görmemeye başlamışlardır. Bu durum seçimlere karşı olan ilgisizliği de beraberinde getirmiştir.

Özellikle temsili demokrasilerde ortaya çıkan bu ilgisizlik durumu 'apati' kavramı ile açıklanabilmektedir. Apati temelde amaca yönelik eylemlerin motivasyon düşüklüğü nedeniyle azalması anlamını taşımaktadır. Bireyler apati durumunda amaca yönelik eylemlerinden vazgeçmektedir. Siyasal anlamda apati ise bireylerin siyasete yönelik aldırma, ilgisizlik, başına buyruklu, pasiflik gibi anlamlarla ortaya çıkmaktadır (Bingöl, 2016: 45).

Yeni Siyasal Katılım Yolları

Temsili demokrasilerde ortaya çıkabilen apati, temsili demokrasilerin sorunlu olduğunu ve bu demokrasi biçiminin etkinliğini kaybettiği görüşünü hâkim kılmaya başlayınca, dahası günümüzde özellikle temsili demokrasilerde siyasal katılım seçime indirgenince, alternatif katılım yollarının denenmesi ihtiyacı doğmuştur. Bu nedenle halkın sürekli olarak aktif olabileceği bir katılım mekanizmasına duyulan ihtiyaç gündeme gelmiştir. Aktif katılımın sağlanabileceği mekanizmaların ortaya çıkarılması ile apati kavramının daha az hissedilebilir olması sağlanabilir. Aynı zamanda ortaya konulacak yöntemlerin uygulanabilir, sürekli ve kurumsallaşmış olması gerekmektedir. Bu katılım yollarına ise kent konseyleri, halk toplantıları, yurttaş kurulları geri çağırma, yuvarlak masa toplantıları, gelecek atölyeleri, dilekçe, kamuoyu ve gönüllülük örnek gösterilebilir (Şinik, 2009: 2-3).

Günümüzde siyasal katılım biçim değiştirmiş ve önceden siyasal katılım denilince akla miting ve oy vermek gelirken günümüzde televizyon, miting ve toplantıların yerini almıştır. Yine sendika, dernek gibi sivil toplum kuruluşları içerisinde siyasal faaliyetler yer alamaya başlamış ve sivil toplum kuruluşları siyasal katılım açısından önemli bir belirleyici haline gelmiştir. Ayrıca internet hayatımızda yer almaya başlamış ve karar alma ve etki etme noktalarında artış gözlemlenmiştir (Kutlu, 2018: 94).

Kutlu (2018:104-105), İstanbul’da yaşayan 18-22 yaş aralığındaki seçmenlere yönelik yapmış olduğu araştırmada gençlerin en çok televizyonu takip ettiğini ve siyasal katılım aracı olarak en az gazete ve radyoyu tercih ettiğini saptamıştır. Gerçekten de günümüzde siyasal katılım aracı olarak yaygın şekilde televizyon etkili olmaktadır. Kutlu’nun araştırmasında ortaya koyduğu şekilde gençler internet kullanmakta fakat internetteki bilgilerin kontrol altına alınması gerektiğini savunmaktadır. Çünkü günümüzde önemli bir siyasal katılım aracı haline gelen internet ve dolayısıyla sosyal medya içerdiği faydalar kadar, kontrol altına alınması ve sağlıklı katılım aracı haline getirilmesi gereken bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda belirtildiği üzere dünyada özellikle günümüzde ortaya çıkan bilgi teknolojilerinin ürünü olan kitle iletişim araçları gazete, televizyon ve radyonun yanında önemli birer katılım aracı olarak ortaya çıkmıştır. Kişiler duygu ve düşüncelerin anlık olarak aktarma fırsatı bulmuş, bu etkileşim yalnızca seçmenler ile sınırlı kalmamış ve siyasal kurumlar ile bu kurumların temsilcilerine ulaşma imkânı doğmuştur. Toplumlar dönüşürken son durumda katılım yolları da dönüşmüş, siyaset de başka bir anlam kazanmış, kitleler sınırları tam olarak belirlenemeyen siyasal katılım platformlarına kavuşmuştur. Bu noktada ‘Medya’ önemi gittikçe artan bir platform haline gelerek siyasetteki aktörler arasındaki yerini almıştır. Değişen ve dönüşen dünyada ortaya çıkan bu gibi yenilikler bilgi edinme yollarını değiştirmekte, dolayısıyla demokratik katılım biçimleri değişmekte ve doğal olarak demokrasi temelden etkilenmektedir (Güngör, 2014: 72-73).

Siyasal kurumlara ulaşma fırsatı yakalayan, çeşitli platformlar aracılığı ile bilgi edinen ve siyasallaşma imkânı kazanan bireyler, eylemlerini bireysel veya toplu olarak gerçekleştirebilir. Aynı zamanda bu eylemler doğrudan veya dolaylı şekilde de olabilir. Örneğin oy kullanma, aday olma, dava açma gibi

haklar doğrudan katılım yolları, dilekçe hakkı, ilan yapıştırma, anket, bildiri dağıtma ve basın kullanma gibi yollar da dolaylı siyasal katılım yolları şeklinde günümüzde karşımıza çıkmaktadır. Her hangi bir dilekçenin toplu imzalanması, toplu olarak dava yolunun tercih edilmesi, tartışma, propaganda ve gösteri yürüyüşleri gibi yollar toplu siyasal katılım yolları arasında yer alarak günümüzde varlığını hissettirmektedir (Eroğlu, 2006:194).

Siyasal katılım bağlamında dezavantajlı grupların varlığı da unutulmamalıdır. Bu bağlamda gençler, kadınlar, yaşlılar gibi farklı kategorileri irdelemekte fayda vardır. Gençlerin siyasal katılımının önündeki engellerden birini, ülkeden ülkeye değişim gösteren seçme ve seçilme hakkının yaş sınırları ile zorlaştırılması sayılabilir. Bir taraftan eğitimleri ile uğraşırken diğer taraftan siyasete yoğunlaşmakta zorluk çekebiliyorlar.

Kadınların siyasete katılımında uzun yüzyıllar boyunca büyük zorluklarla karşılaşmış ve hatta siyasetin dışında tutulmuşlardır. Geleneksel yaşam biçimleri, eğitim düzeyleri, değer yargıları, yasalardaki ayrımcılık nedeniyle toplumlarının siyasal sistemiyle gerekli bağı kuramamışlardır (Gökçimen, 2008: 7). Ataerkil toplumsal yapı içerisinde kadın anne ve eş olarak aile içerisine çekilirken statü kaybına uğramıştır. Buna karşın erkek aile dışına itilmiş ve statüsü yükseltilmiştir (Erbay ve Tuncay, 2006: 26; Oruç ve Bayrakçı, 2018: 471). Kadınlar içerisinde en dezavantajlı grubu genç kadınlar, yaşlı kadınlar ve engelli kadınlar oluşturmaktadır (Durmaz, 2016: 38).

Gençlerin siyasete karşı ilgisiz olduğunu söylemek çok da yanlış olmasa gerek. İnternetin bu kadar yaygınlaşmış olduğu bir dönemde bile gençler için politika cezbedici değil. Bu durum hemen her yerde aynıdır. Almanya’da 12-19 yaş arası gençler arasında 2011’de yapılmış olan bir araştırmaya göre gençlerin sadece %20’si Berlin’de yapılan politikaya ilgi duyuyor (Lüke, 2013: 167). Gençlerin siyasal katılımının internetin yaygınlaşması ile birlikte arttığı görüşünü savunanlar da var. Özellikle sosyal medyada gün geçtikçe daha fazla vakit geçiren gençlerin siyasi paylaşımlarla daha fazla karşılaştıkları ve siyasetle ilgili konularda daha fazla etkileşim içerisinde oldukları söylenebilir (Kırmızıdağ, 2013: 169-170).

Son olarak küreselleşme kavramı ile siyasal katılım arasındaki ilişkiye değinerek, küreselleşmenin yeni bir kavramı hayatımıza kazandırdığı ve dolayısıyla siyasal katılım yollarını çeşitlendirdiğini söylemek gerekir. Küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan ‘yönetişim’ kavramı siyasal katılıma farklı bir boyut kazandırmış ve günümüz dünyasında birçok aktörün aynı anda yönetimde söz sahibi olabileceği bir bakıma kazan-kazan modeli olan yönetimi işaret etmektedir. Yönetişim ile birlikte merkezi, yerel ve küresel aktörler kendilerini ilgilendiren konular hakkında ortak karar alabilme noktasında bir araya gelmekte ve aynı anda siyasal katılım eyleminde bulunabilmektedir. Bu anlamda günümüzde yönetişim önemli bir siyasal katılım mekanizması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Halkın yönetime etkin ve etkili bir şekilde katıldığı, bu sayede siyasal ve yönetsel katılımın etkin bir şekilde hissedildiği toplumlarda; siyasal katılım kültürünün yoğun şekilde hissedildiği, dahası bu

kültürün toplumun geniş bir kesimi tarafından benimsenerek geniş bir tabana yayıldığı görülmektedir. Buradan hareketle demokrasi kültürünün yaygınlaştığı toplumlarda katılımın da üst düzeyde gerçekleştiği, demokrasinin varlığı ile katılımın birbirini etkileyen dinamik bir süreç olduğu söylenebilir. Demokrasinin vazgeçilmezleri arasında siyasal katılıma da yer almaktadır (Bilgiç ve Usta, 2016: 37).

Siyasal katılımı belirleyici faktör siyasal yönetimin tabanla paylaşılmasıdır. Bu yolla siyasi katılımın genişlemesi sağlamaktadır. Genel ve eşit oy hakkının devletlerde belirgin şekilde yasalaşması ile birlikte, katılım hakkını elde eden yurttaş sayısında çok büyük bir artış meydana gelmiştir. Oy hakkını elde eden vatandaş sayısındaki bu artış temsili demokrasinin gelişmesini sağlamıştır. Modern devletler aldıkları kararların meşruiyetini de katılım hakkını elde eden vatandaşların verdiği oylara; dolayısıyla da temsili demokrasiye bağlamıştır (Ertürk, 2016: 346).

Fakat siyasal katılımı yalnızca oy vermeye indirgemek yanlış bir yaklaşımdır. Günümüzde farklı siyasal katılım yolları arayışı ortaya çıkmış ve siyasal partiler aracı kurum haline gelmiştir. Oy verme ön plana çıkıp seçimler önem kazansa da, siyasal süreçlerin izlenerek tavır alınması, derneklere ve siyasal partilere üye olunması, seçim çalışmalarında yer alınması gibi temel katılım yolları da vatandaşların aktif katılımının bir parçası haline gelmeye başlamış ve bu yönde arayışlar devam etmiştir (Ertürk, 2016: 346).

Özellikle çağımızda önemli hale gelmeye başlayan internetin türevi olan sosyal ağlar siyasal katılım anlamında oldukça çarpıcı sayılabilecek şekilde etkin kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin ilk olarak 17 Aralık 2010 yılında Tunus'ta başlayan Arap Baharı ile 17 Eylül 2011'de New York şehrinde ortaya çıkan Wall Street politik aktivist eylemler, internet sayesinde kısa süre içerisinde etkileşim sayısındaki artış ile birlikte oldukça geniş kitlelere yayılmış ve bu etkileşim olayların gerçekleştiği ülkelerin kendisi ile sınırlı kalmadığı, birçok ülkede de destek veya tepki gördüğü, yığınların katıldığı bir hal almıştır. Sosyal hareketleri kontrol etmek veya engellemek isteyen bazı devletlerin bazı durumlarda sosyal ağlara müdahale ettiği, hatta erişimi engellediği de gözlemlenmektedir.

Dünyada ortaya çıkan iki önemli olayda da görüleceği üzere internet ve dolayısıyla sosyal ağların kullanımı siyasal katılım açısından oldukça önemli hal almıştır. Fakat bu sosyal ağların yeterince etkili olabilmesi için, toplumsal hareketleri destekleyebilecek nitelikte olması ve bu hareketlere online tartışma olanağı sağlaması, aynı zamanda gerçek yaşamdan kopuk olmaması gerekmektedir. Gerçek yaşamdan kopuk olan sosyal ağlar reel olay ve olguların tartışılmasından uzak kalacaktır. Etkin ve verimli şekilde gerçek yaşamla iç içe olabilecek ağlar sayesinde bireyler diğer aktörler olan devlet ve geleneksel medya karşısında mevcut pozisyonunda iyileşmeye gidebilecek ve bu aktörlere karşı yeniden yükselen hakları sayesinde değer kazanabilecektir (Hoşgör, 2001:204).

İnternetin amacına uygun kullanılması durumunda, mevcut sistemdeki aksaklıkları saptayarak ortaya koyma, bu aksaklıkları tartışma imkânı sunma gibi işlevleri yerine getirerek siyasal ve toplumsal

anlamda etkin ve verimli bir araç haline gelebileceği vurgulanmalıdır. İnternet ancak bu durumda sessiz yığınların düşüncelerini ifade edebildiği bir platform, dahası bu yığınların sesi olabilir (Hoşgör, 2001:204).

SİYASAL KATILIM VE TÜRKİYE

Türkiye, siyasal katılımının temeli olan demokratikleşme sürecine, Sened-i İttifak ile başlayıp Tanzimat ve Islahat Fermanı ile gelişen yenilikler ile adım atmıştır. Osmanlı Devleti'nin son döneminde meşruti bir yönetim hâkim olmuş, tam anlamı ile demokratik olmasa da seçimler ile parlamento oluşturulmuştur. Seçimler ile 1876 yılından tanışılmış ve Cumhuriyetin kurulması ile birlikte bir dizi yenilik yapılmıştır. Örneğin 1946 yılında çok partili yaşama geçilmiş ve demokratik bir siyasal yapının hâkim olması için adım atılmıştır (Ercins, 2012: 87; Akıncı ve Usta, 2016; Akıncı ve Usta: 2015b). Yine 2000 yılında sonra ortaya çıkan düzenlemeler ile birlikte yerelleşme, demokratikleşme, hesap verilebilirlik, yönetişim gibi kavramlar ön plana çıkmaya başlamıştır. 4982 Sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu (2003), 5176 Sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması Hakkında Kanun (2004), Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri Yönetmeliği (2005) ve 6328 Sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu (2012) gibi düzenlemeler ile katılımı arttırıcı adımlar atılmıştır (Bilgiç ve Usta, 2016: 39).

Türkiye'de katılımı arttırıcı yasal düzenlemelerin yanı sıra e-devlet, e-belediyecilik, kent konseyleri gibi uygulamalar ile halkın yönetime katılımı ve bilgi edinmesi anlamında çeşitli düzenlemeler ile siyasal katılım imkânı sunduğu görülmektedir. Önemli uygulamalardan ilki olan e-devlet uygulaması ile birlikte harcamalarda tasarruf, kâğıt işlemlerini kontrol altına alma, şeffaflık, hizmet kalitesinin arttırılması, hızlı erişim kolaylığı ve katılımın arttırılması gibi hedeflerin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır (Demirel, 2006: 87-88). Bu hedeflerin büyük bir kısmı gerçekleştirilebilmiştir. Örneğin kâğıt işlemlerinin kontrol altına alınması hedefi gerçekleştirilebilmiş ve vatandaşların kamu kurumlarının kapılarını aşındırmadan sistem üzerinden birçok belgeye ulaşımı ve bu belgeleri kontrol edebilmelerinin yolu açılmıştır. Yine vatandaşların her hangi bir konuda sorunlarını duyurabilecekleri Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi gibi kanallara erişimi kolaylaştırmıştır. E-devlet uygulaması bu anlamda doğru ve etkili kullanılabildiği sürece siyasal katılımın da etkili ve etkin bir aracı haline gelebilir.

E-belediyecilik uygulaması da tıpkı e-devlet gibi yerel nitelikli hizmetleri sunmakla görevli birimler olan belediyelerin halkla iç içe olmalarını, uygulama ve duyurularını aktarma fırsatı bulmalarını, şeffaflık ilkesine katkıda bulunmalarını sağlamıştır. Doğru bir şekilde kullanılan e-belediyecilik uygulamaları sayesinde halkın etkin katılımı sağlanabilir. Örneğin bir mahalleye park yapılması uygulamasını içeren bir anketin belediyenin internet sitesinde yer alması ve bu kararlardan etkilenecek olan vatandaşların ankete katılması neticesinde alınacak karara tesir etmesi, hem demokrasinin hem de siyasal katılımın güzel bir örneğini teşkil edebilir.

Türkiye'de siyasal katılımın örnekleri sıralandığında vurgulanması gereken bir diğer kurum kent konseyleridir. Kent konseyleri kentlerde halkın etkin katılımı ile kurulmuş yerel karar alma ve danışma

birimleri arasında yer almaktadır. Kent konseylerinin Türkiye’de 5393 sayılı Belediye Yasası ile kurulmaları karara bağlanmış ve bu doğrultuda adımlar atılmıştır. Kent konseyleri, vatandaşların bir araya gelerek alınan kararlarda etkili olmasını amaçlamış ve ilk olarak Yerel Gündem 21 adı altında 1996 yılında bazı illerde kurulmuştur. Buna rağmen 81 ilin 15’inde kent konseyinin bulunmadığı ya da tam anlamı ile faaliyet göstermediği saptanmıştır (Çetinkaya ve Korlu, 2012: 100-102).

Kent konseylerinin yanında demokrasinin önemli bir türevi olan yerel demokrasi kavramının sağlanması açısından da bazı değişiklikler yapılmış ve yerel demokrasi açısından bir dizi değişikliğe gidilmiştir. Örneğin 2012 yılında yasalaşp 2014 yılında yürürlüğe giren 6360 sayılı Büyükşehir Belediye Yasası ile birlikte büyükşehir belediyesi sınırları içerisindeki ilk kademe belediyeleri, il özel idareleri ve köy yönetimlerinin tüzel kişiliği sonlandırılmış ve yerel halkı ilgilendiren kararların kendilerinden uzak yerel yönetim birimleri tarafından alınmasının yolu açılmıştır. Bu durum temelde yerel demokrasi ve katılımcılık açısından sorunlu noktalar barındırmaktadır. Coğrafi ve beşeri şartlar çerçevesinde kendisini temsil etme imkânı bulamayacak kesimler siyasal katılımcılık anlamında dezavantajlı konuma gelebileceklerdir.

Kamu yönetiminde sadece katılım imkânları bakımından konuları irdelemek mümkün olamıyor. Yönetim birimlerinin gereğinden fazla küçük olması durumunda her ne kadar yerel katılım yolları daha fazla açılabilse de, hizmetlerin bir bölümüne erişmek imkânsızlaşmakta veya daha pahalıya elde edilebilmektedir. Her birimin ayrı personel ve araç gerece ihtiyaç duyması dolayısıyla çok küçük yerleşim yerlerinde hizmetler aksayabiliyor veya maliyeti çok olabiliyor. Burada önemli olan optimum noktayı bularak hem yerel katılımın yolunun açılması hem de hizmetlerin taşınabilir bir maliyette elde edilebiliyor olmasıdır.

Türkiye’de siyasal katılımın etkin bir şekilde sağlandığı önemli alanlardan biri de siyasal parti üyelikleridir. Son yıllarda siyasal katılım yolları arasında siyasal parti üyelikleri ön plana çıkmıştır. Özellikle siyasi partilerin kadın ve gençlik kollarına katılım bu grupta yer alan vatandaşların siyasal katılımına katkı sağlamaktadır. Yönetim sistemi veya toplumsal düzen ile ilgili fikirlerini dile getirmek isteyen vatandaşlar siyasi parti üyeliği sayesinde toplantı, konferans gibi yollarla siyasi partileri aracılığıyla düşüncelerini dile getirme imkânı bulabilmektedir.

Parti üyeliğinin daha etkin olması için bazı düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Üyelik aidatının genel olarak mevcut olmaması dolayısıyla, siyasi parti üyeliği hem üyeler açısından hem de siyasi parti açısından gerekli tesiri yapmamaktadır. Bunun yanında aday belirleme sürecinde parti üyeliğinin belirleyici olmasının yolu açılması bir zorunluluktur. Böyle bir durumda hem üye kendini daha fazla siyasi partiyle özdeşleştirecek, hem de üyelerin taleplerine çok daha duyarlı olunacaktır.

Siyasi partilerin seçimlerde daha iyi mücadele edebilmesi için üyelik aidatları konusunun üzerinde durulması gerekir. Üyelerinden aidatları toplamaya özen gösteren siyasi partiler, belli çıkar gruplarının etkisine girmekten kendilerini korumuş olurlar (Tan ve diğerleri, 2015: 360).

Günümüzde siyasal partilerin kadın ve gençlik kolları üye sayısında artış gözlemlense de Türk tarihinin belirli dönemlerinde, dini algı ve eğilimler nedeni ile kadınlar siyasal yaşamın dışında tutulmuştur. Fakat 19. yüzyıl ile birlikte kadının mevcut pozisyonu değişmeye başlamış ve kadınların da siyasal katılımını arttırıcı önlemler alınmaya başlanmıştır. Bu dönemde kadınlara yönelik eğitim olanaklarının arttırılması ile aydın eğitilmiş kadınların sayısı artmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde kadınlara yönelik düzenlemeler yapılsa da kadınlar siyasal sisteme entegre edilememiştir. Cumhuriyet döneminde ise ciddi adımlar atılmış, kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi ile birlikte kadınların siyasal katılımı önündeki engellerden birisi ortadan kaldırılmış ve kadın örgütlenmeleri ile bu örgütlenmelere erkek desteği artmıştır. Bu destek sayesinde kadınların özellikle mecliste temsil oranı yüksek iken zamanla düşmüştür. Kadınların siyasette etkin katılımını arttırmak için herkese görev düşmekte, en büyük görev ise siyasal partilerdedir (Yüceer, 2008:147-148). Siyasal partilerin üst kademelerinde, parlamentoda ne kadar fazla yer ve görev verilirse, kadınların siyasal yaşama entegre olması ve mevcut konumunu iyileştirmesine o kadar destek olunabilir. Mevcut pozitif ayrımcılık ve kota uygulamalarının daha bilinçli yapılması da kadın katılımını arttırmada etkili olabilir.

Gençlerin siyasal katılımı Türkiye'de çok iyi bir noktada değil. Bunun birçok nedeni olmakla birlikte, 1980 askeri darbesi sonrasında, daha önceden gençlerin siyasetin dışında tutulmasına dönük alınan önlemler büyük ölçüde başarılı oldu. Gençlerin büyük bölümü tüketim toplumunun parçası olmuştur. Siyaset gençlerin çok büyük bölümünün ilgisini çekmiyor. İnternetin 90'lardan sonra kullanımının yaygınlaşması ile birlikte gençlerin sosyal medyayı aktif kullanmaya başladıkları söylenebilir. Fakat bu durum arkadaşlar arası sohbetin çok da ötesinde ciddi bir siyasi bir katılımı getirmedi. 2007 sonrasında hükümetin uygulamalarına ve bazı tutuklamalara (Ahmet Şık, Nedim Şener gibi) tepkilerin artmasıyla birlikte, sosyal medyada da ciddi hareketlenmeler ve siyasal katılım örneği kendini göstermeye başladı. Gezi Olaylarında sosyal medyanın da aktif kullanılması sonucunda gençler çok daha siyasallaştılar.

SONUÇ

Demokrasi ilk olarak Atina Kent Devleti'nde ortaya çıkmış olan ve halkın kendini yönetmesi prensibine dayanan bir yönetim şeklidir. İlk ortaya çıktığı dönemde sınırlı bir doğrudan demokrasi örneği şeklinde uygulanan demokrasi zamanla değişime uğramış ve daha geniş kitlelerin katılımı ile temsili demokrasi şeklinde uygulanır hale gelmiştir. Şüphesiz yönetimde doğrudan demokrasinin uygulama alanını daralmıştır. Ülke nüfuslarının hızla artması istisnalar dışında doğrudan demokrasiyi imkânsızlaştırmıştır. Bu durumda doğrudan demokrasi büyük oranda temsili demokrasi şekline evrilmiş ve yönetimlerde vatandaşlar kendi dilek, istek ve şikâyetlerini temsilciler vasıtasıyla dile getirmeye başlamıştır.

Temsili demokrasilerin ortaya çıkması ile birlikte gündeme siyasal katılım sorunu gelmiştir. Çünkü demokrasinin ilk uygulanış biçiminde, vatandaşlar hiçbir aracı olmadan siyasal anlamda kendi kararlarını kendileri alma ve uygulama imkânına sahipken, temsili demokrasilerde büyük oranda aracı

kullanmaya başlamıştır. Aracı kullanmaya başlayan vatandaşların siyasal anlamda katılımlarının ne düzeyde olduğu ise tartışma konusu haline gelmiştir.

Siyasal katılım en basit tabirle yönetilenlerin kendilerini yönetecek kişileri seçme ve kendilerini ilgilendiren konularda alınacak kararlara tesir etmesidir. Nihayetinde sesini karar alıcılara duyurabilen her davranış bir siyasal katılım biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Son noktada vatandaşlar yönetimi etkileyebildikleri düzeyde siyasal davranışında başarılı olabilmektedirler.

Toplumlarda siyasal katılım davranışının gelişebilmesi bazı değişkenlere bağlı olup bu değişkenler, vatandaşların sosyo-kültürel yapıları, siyasal görüşleri, toplumdaki demokrasi düzeyi, ülkedeki yasal düzenlemeler vb. değişkenlerdir. Vatandaşların kişisel bütün özellikleri siyasal katılım davranışı sergilemeye elverişli olsa da ülkenin politik kültüründe demokratik değerler hakim değilse katılım zorlaşacaktır. Bu durumda demokrasi katılımı artırırken, katılımın artması da demokrasiyi pekiştirmektedir.

Siyasal katılım yolları irdelendiğinde ise karşımıza en yaygın siyasal katılım yolu olarak oy kullanma davranışı çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, vakıf, dernek gibi sivil toplum kuruluşları ve siyasi partilere üyelik gibi katılım yolları ile halk oylaması, seçilmişleri görevden düşürme, çevre koruma, kent planlaması, halk dayanışması gibi katılım yolları da ön plana çıkmaktadır.

Türkiye özelinde düşünüldüğünde ise özellikle Osmanlı Devleti'nin son döneminden itibaren ortaya çıkan değişim neticesinde Cumhuriyet Dönemi ile birlikte ivme kazanan demokratikleşme çabaları siyasal katılım anlamında da olumlu sonuçlar doğurmuştur. Örneğin kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması ile birlikte kadınların siyasal katılımın önündeki engellerden biri kaldırılmış, çok partili yaşama geçiş ile birlikte geniş kitlelerin yönetimde söz sahibi olabileceği, farklı düşüncelerin ön plana çıkabileceği bir yapıya doğru evrilme yaşanmıştır.

Son dönemde Türkiye'de e-devlet, e-belediyecilik, Kent konseylerinin kurulması, siyasi partilerin kadın ve gençlik kollarındaki üye sayısının artışı gibi uygulama ve sonuçlar siyasal katılım açısından olumlu görülürken, kadınların siyasal yaşama yeterince entegre edilememiş olması, dahası parlamentodaki kadın temsil oranının yetersiz kalması, önemli görevlerde kadınların yer alamaması, yerel yönetimlere yönelik yasal düzenlemelerin yerel katılımı arttırmaktan çok merkezi otoriteyi güçlendirmeye yönelik olması, demokrasi ve katılım açısından olumsuz görülmektedir.

Bu mevcut durumun daha da iyileştirilebilmesi adına yerel nitelikli kararların alınmasında kararlardan etkileneceklerin, karar alınması sırasında daha etkin rol alması yönünde çalışma yapılmalı, özellikle kadınların ve gençlerin siyasi katılımını arttırmaya yönelik adımlar atılmalıdır.

KAYNAKÇA

Akıncı, A. (2011), "Demokrasi ve Liberalizmin Zorunlu Birlikteliği", Paradoks: Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1, s.7-28

- Akıncı, A. (2015a), “Demokrasi ile Siyasal İstikrar ve Kalkınma Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği”, *TurkishStudies*, 10 (10): 41-60
- Akıncı, A. ve S. Usta (2015b), “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan İç Faktörlerin Analizi”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17 (29):4 1-52
- Akıncı, A. ve S. Usta (2016), “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21 (1): 275-288
- Aslan, M. ve Kaya, G. (2004). “1980 Sonrası Türkiye’de Siyasal Katılımda Sivil Toplum Kuruluşları”. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(1): 213-223.
- Bilgiç, E. ve Usta S. (2016). “Katılım Kültürünün Gelişiminde Kent Konseylerinin Rolü; Karaman Kent Konseyi Örneği”. *K.M.Ü. Sosyal ve Ekonomik araştırmalar Dergisi*, 18(31): 36-45.
- Bingöl, O. (2016). “Siyasal Kayıtsızlık: Apati”. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9): 44-51.
- Büyüktosunoğlu, T. (2013). “Selçuk ve Dicle Üniversitesi Öğrencilerinin Siyasal Katılma Davranışları Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma”. *Yüksek Lisans Tezi*. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Çam, E. (2000). *Siyaset Bilimine Giriş*, 7. Baskı, Der Yayınları, İstanbul.
- Çetinkaya, Ö. ve Korlu, R. K. (2012). “Yerel Demokrasinin Sağlanmasında Katılımcılık Süreci ve Kent Konseylerinin Rolü”. *Maliye Dergisi*, 163: 95-117.
- Çaha, Ö. (2000), *Sivil Toplum Aydınlar ve Demokrasi*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Dahl, R. A. (2001), *Demokrasi Üstüne*, (Çev.: Betül Kadioğlu), Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Demir, N. (2010). “Demokrasinin Temel İlkeleri ve Modern Demokrasi Kuramları”. *Ege Akademik Bakış*, 10(2): 597-611.
- Demirel, D. (2006). “E-Devlet ve Dünya Örnekleri”. *Sayıştay Dergisi*, 61: 83-118.
- Diamond, L. (1995), “Demokrasinin Üç Paradoksu”, (Çev.: Mehmet Turhan), (Haz.: Larry Diamond ve Marc F. Plattner), *Demokrasinin Küresel Yükselişi*, Ankara: Yetkin Yayınları, s.127- 141.
- Durmaz, Ş. (2016), “İşgücü Piyasasında Kadınlar ve Karşılaştıkları Engeller”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(3): 37-60.
- Dursun, D. (2004), *Siyaset Bilimi*, 2. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
- Dworkin, R. (2006), *Liberalizm, Liberaller ve Cemaatçiler*, (Çev.: Eylem Özkaya), (Haz.: Andre Bertén, Pablo da Silveira ve Hereve Pourtois), Ankara: Dost Kitapevi, s. 49-76.

- Erbay, E. ve T. Tuncay (2006), “Sosyal Hizmet Bakışıyla Kadın İstihdamı”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 17(2): 25-40.
- Ercins, G. (2012). “Türkiye’nin Demokratikleşmesinde Toplumsal Sorun Alanları”. *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 14(1): 79-102.
- Eroğlu, H. T. (2006). “Yönetime Katılma Biçimleri ve Yerel Yönetimlerde Demokratik Mekanizmalar”. *Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(11): 190-206.
- Ertürk, D. (2016). “Postmodern Dönemde Bir Siyasal Katılım Biçimi Olarak Siyasi Parti Üyeliği ve Aktivizmi”. *Mukaddime*, 7(2): 341-359.
- Fuller, G. E. (1996), *Demokrasi Tuzağı*, Çev: Meral Gaspıralı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Gökçimen, S. (2008), “Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi”, *Yasama*, Sayı:10: 5-59.
- Gözler, K. (2006), *Anayasa Hukukuna Giriş*, 7. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Güngör, S. (2014). “E-Demokrasi:Umutlar ve Riskler”. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 39: 68-89.
- Heywood, A. (2015), *Siyaset*, 15. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara.
- Hopyar, Z. (2016), “Temsili Demokrasiden Katılımcı Demokrasiye: Sosyal Medya”, *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 2(1): 65-74.
- Hoşgör, A. E. (2016). “İnternet ve Demokratik Katılım”. *Mülkiye Dergisi*, 230: 185-206.
- Huntington, S. P. (2007), *Üçüncü Dalga: 20. Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*, (Çev.: Ergun Özbudun), Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara.
- İba, Ş. (2008), *Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar*, 2. Baskı, Turhan Kitebevi, Ankara.
- Jesse, E. (1994), “Typologiepolitischer Systeme der Gegenwart”, in: *Grundwissen Politik*, Hrsg.: Bundeszentrale für politische Bildung, 2. Auflage, Bonn.
- Keyman, E. F. (1996), Nasıl Bir Liberal Demokrasi?, *Diyalog*, Sayı: 1, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, s.93- 109.
- Keyman, E. F. (1998), “Kamusal Alan ve “Cumhuriyetçi Liberalizm”: Türkiye’de Demokrasi Sorunu”, *Doğu-Batı*, Yıl: 2, Sayı: 5.
- Keyman, E. F. (1999), *Türkiye ve Radikal Demokrasi*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Kırmızıdağ, N. (2013), “Türkiye’deki Gençler ve Siyasal Katılım”, *Demokrasi ve Siyasal Katılım*, Editör: Nihal Boztekin, 1. Baskı, Ezgi Ofset, s.169-172.

- Klein, A. (2000), *Der Diskurs Der Zivilgesellschaft. Politische Kontexte und demokratietheoretische Bezüge der neueren Begriffsverwendung*, Münsteraner Diskussionspapiere zum Nonprofit-Sektor – Nr. 06, Münster.
- Köker, L. (1992), Liberal Demokrasi ve Eleştirisi, *Demokrasi Üzerine Yazılar*, İmge Yayınları, s.27-56.
- Köker, L. (1996), “Radikal Demokrasi”, *Diyalog*, Sayı: 1.
- Kutlu, A. (2018). “Dönüşen Medya Çağında Siyasal Katılım: İstanbul’da yaşayan 18-22 yaş seçmen Örneği”. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(3): 90-106.
- Lipson, L. (1999), *Demokrasinin Felsefesi*, (Çev.: Mustafa Erdoğan), (Haz.: Atilla Yayla), Sosyal ve Siyasal Teori içinde, 2. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, s.17-23.
- Lüke, Falk (2013), “Siyasal Katılım İçin Sosyal Medya Fırsatı”, *Demokrasi ve Siyasal Katılım*, Editör: Nihal Boztekin, 1. Baskı, Ezgi Ofset, s.166-168.
- Mouffe, C. (2000), *Demokratik Paradoks*, (Çev.: A. Cevdet Aşkın), 1. Baskı, Epos Yayınları, Ankara.
- Oruç, T. ve E. Bayrakçı (2018), “Yerel Siyasette Temsil ve Katılım: Kadın Aktörler”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(2): 463-480.
- Öztekin, A. (2001), *Siyaset Bilimine Giriş*, 3. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Poyraz, E. (2017). “Yerel Yönetimlerde Siyasal Katılım ve Temsiliyet Sorunsalı Üzerine Bir Değerlendirme: Belediye Meclislerinin Etkinliği”. *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1): 136-146.
- Pustu, Y. (2005). “Yerel Yönetimler ve Demokrasi”, *Sayıştay Dergisi*, 57: 121-134.
- Sartori, G. (1996), *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, (Çev.: Tunçer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan), Yetkin Yayınları, Ankara.
- Rand, A. (1999), “İnsan(ın) Hakları”, (Çev.: Atilla Yayla), (Haz.: Atilla Yayla), *Sosyal ve Siyasal Teori*, 2. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, s.317-324.
- Schmidt. M. G. (2001), *Demokrasi Kuramına Giriş*, (Çev.: M. Emin Köktaş), Vadi Yayınları, Ankara.
- Sitembölükbaşı, Ş. (2005) “Liberal Demokrasinin Çıkmazlarına Çözüm Olarak Müzakereci Demokrasi”, *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, S:10.
- Şinik, B. (2009). “Türkiye’de Yerel Katılım: Fransa İle Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 18(3): 1-22.
- Tan, M., Y. Çiçek ve H. Koçer (2015), “Siyasi Partiler ve Türkiye’de Parti İçi Demokrasi Sorununa İlişkin Çözüm Önerileri”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(2): 347-366.

- Tunç, H. (2008). “Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı”. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(1-2): 1113-1132.
- Usta, S. Ve A. Akıncı (2012), “Müzakereci Demokrasilerde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü”, *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2, s.83-98.
- Yağcı, E. (1998). “Demokrasi ve Eğitim”. *Eğitim ve Bilim*, 22(107): 15-22.
- Yayla, A. (2002), *Siyaset Teorisine Giriş*, 2. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara.
- Yüceer, S. (2008). “Demokrasi Yolunda Önemli bir Aşama: Türk Kadınına Siyasal Haklarının Tanınması”. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(14): 131-151.
- Zakaria, F. (1999), “İlliberal Demokrasinin Yükselişi”, (Çev.: Atilla Yayla), (Haz.: Atilla Yayla), *Sosyal ve Siyasal Teori*, 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.